

Francesc Cambouliu: un pioner de la història de la literatura catalana

Francesc Bernat i Baltrons
(Universitat de Barcelona)

1. Identitats nacionals i història de la literatura a l'Europa del XIX

Com és sabut, a partir de final del segle XVIII i, sobretot, durant la primera meitat del XIX, bona part dels pobles europeus —amb o sense estat— van emprendre un procés de (re)definició de la seva idiosincràsia a partir de les noves idees que impulsava la puixant burgesia de l'època, un procés històric que durà, indefectiblement, a la construcció de les identitats nacionals tal com les entenem avui dia. Així, els intel·lectuals europeus de l'època, en considerar que pertànyer a una nació consistia essencialment a ser l'hereu d'un llegat comú que calia conèixer i reverenciar (vegeu Thiesse, 1999: 12), van esforçar-se per tal de determinar el patrimoni de les respectives nacions i a propagar-ne el culte. Tanmateix, també sabien que calia determinar prèviament quins elements, fets o personatges del passat havien de ser considerats els millors exemples de la continuïtat atemporal de l'ànima nacional. Per això, no n'hi havia prou d'inventariar el llegat de la nació: calia seleccionar-lo i reinterpretar-lo d'una nova manera.

Entre els molts elements simbòlics i materials del passat que passaren per aquesta operació —la història, la llengua, el folklore, el paisatge, els monuments, les personalitats del passat—, un dels més notables fou la literatura, considerada a partir d'aleshores el conjunt de monuments més destacables que s'havien construït amb la llengua de la nació i, per tant, una de les millors manifestacions de l'ànima nacional. En conseqüència, no és d'estranyar que en l'època esmentada Europa conegui una proliferació d'històries de la literatura que

perseguien uns objectius semblants i que són la base de les actuals històries literàries de cada nació europea, ja sòlidament assentades i amb el respecte i cos d'historiadors, crítics i professors.

Malgrat l'absència de monografies que analitzin globalment el procés de gestació i desenvolupament de les primeres històries de la literatura catalana, sabem, com ja ha estat àmpliament dit (Badia, 1984; Jorba, 1986; Massot, 1979 o Molas, 1984, entre d'altres), que Milà i Fontanals representa un abans i un després en els estudis sobre la nostra literatura: a ell devem les primeres sistematitzacions profundes i serioses de la literatura catalana antiga i el mèrit d'haver creat una escola que, a través de Rubió i Lluch, ha continuat desenvolupant-se fins avui.

Cal no oblidar, però, el conjunt de treballs que, amb més o menys fortuna, van precedir-lo en la tasca de descriure i interpretar històricament la literatura catalana, tot i que, segons Badia (1984: 15-16), presenten unes característiques clarament allunyades dels mètodes i les aportacions de Milà. Amb tot, hauríem de plantejar-nos fins a quin punt l'obra milanesa és un tall amb els estudis de literatura catalana fets als primers cinquanta anys del segle XIX o, contràriament, si hi ha alguna mena de continuïtat, ni que sigui parcial, amb els treballs que el precediren. Tot i que respondre aquesta pregunta requeriria un temps i un espai del qual ara no podem disposar, sí que voldríem aportar algunes dades que ens ajudin a trobar-ne la resposta. Aquest és l'objectiu de l'article que teniu a les mans.

2. Les primeres històries de la literatura catalana

Parlem, doncs, dels autors de la primera meitat del segle XIX que publicaren monografies que abastaven tota la història de la literatura catalana coneguda llavors, sovint confosa o identificada amb la història de la literatura occitana medieval. Trobaríem, així, com a obres més destacables les *Recherches historiques sur la langue catalane* del rossellonès F. Jaubert de Paçà (1824), les monumentals *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* del bisbe Torres i Amat (1836), el *Bosquejo histórico de la lengua y la literatura catalana* de Magí Pers i Ramona (1850), reeditat i ampliat el 1857, i

l'Essai sur l'histoire de la littérature catalane del també nord-català Francesc Cambouliu (1857). Tampoc podem deixar d'esmentar alguns opuscles de gran interès com el *Catálogo de las obras que se han escrito en lengua catalana desde el reynado de D. Jayme el Conquistador* de Josep Salat, que acompanya la segona edició de la gramàtica de Ballot (1819), o les *Mostras de la Col·lecció de obras catalanas antigas* de Joan Grau i Jordi Rubió i Ors (1840), publicat com a apèndix d'una edició de les obres de Francesc V. Garcia. A partir de la dècada del 1860, i tal com ha assenyalat Badia (1984: 13), les coses van començar a canviar: Milà —l'introduïdor de la filologia moderna a la Península Ibèrica— publicarà *De los trovadores en España* (1861), ben aviat començaran a editar-se els clàssics de la literatura catalana medieval i la romanística europea s'interessarà cada vegada més pel passat literari català. Comença, doncs, una nova fornada d'estudis històrics sobre la literatura catalana que es caracteritzen, segons Badia (1984: 16) i Molas (1984: 258) per quatre novetats:

- a) Una visió històrica fonamentada i no boirosa del passat, especialment del medieval.
- b) Una familiarització directa amb els textos catalans antics.
- c) El trencament amb la tradició literària heretada del Barroc (o la Decadència).
- d) Una voluntat de sistematització i anàlisi dels textos literaris feta a partir de criteris rigorosos provinents de la filologia romànica i la historiografia literària germànica.

A més, i segons el nostre punt de vista,¹ hauríem d'afegir-hi una altra característica que ens sembla fonamental: la superació del llemosinisme; és a dir, l'abandonament de la identificació entre la història de la literatura (i la llengua) catalana amb l'occitana.

Precisament, si apliquem aquests cinc criteris als primers estudis literaris que acabem d'esmentar, ens trobem amb la sorpresa que n'hi ha un que els compleix pràcticament tots o que s'hi acosta molt: ens referim, com ja podeu preveure, a *l'Essai sur l'histoire de la littérature catalane* de Francesc R. Cambouliu, un dels pioners dels estudis sobre

1. Vegeu Bernat (2009).

la literatura catalana antiga, malauradament més citat que estudiat, que Milà, a més, coneixia molt bé, tal com demostrarem més endavant. En aquest sentit, Cambouliu és l'únic dels autors citats de la primera meitat del segle XIX que separa clarament la llengua i la literatura catalana de l'occitana, que havia llegit de primera mà molts dels clàssics catalans als arxius francesos (i que no els citava, doncs, a partir de fonts indirectes), que estava al dia dels estudis historicoliteraris publicats arreu d'Europa sobre els països del *Midi* i, sobretot, que tenia molt clara la necessitat d'anar més enllà de les síntesis literàries o recopilacions d'obres antigues que caracteritzen els primers estudis esmentats.

Per aquestes raons, i malgrat que Cambouliu ja donava per morta la literatura catalana (no oblidem que la Renaixença encara era llavors un projecte incipient i minoritari d'uns pocs joves principatins),² l'*Essai* de l'erudit nord-català és un treball clau entre els estudis literaris catalans fets abans i després de la dècada del 1860 i, en molts aspectes, una obra precursora que s'avança alguns anys a les novetats introduïdes per Milà.

3. Cambouliu i la història de la literatura catalana

Abans de comentar l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane* amb més detall i avaluar-ne la transcendència, caldria dir qui era Francesc —o François-Pierre-Romain— Cambouliu. Nascut a Palaldà³ (Vallespir) el 1820, es llicencià en lletres a Montpeller i es doctorà en la mateixa especialitat a Tolosa el 1854. Començà la seva activitat professional impartint retòrica a diversos *lycées* i més tard va fer el pas a la universitat com a professor de literatura clàssica, primer a la d'Estrasburg i després a la de Montpeller. A banda de diverses composicions literàries en francès, totes les seves publicacions giren al voltant dels estudis literaris (especialment sobre literatura clàssica, catalana i espanyola), entre els quals destaca l'*Essai* citat. Una altra dada sobre Cambouliu que mereix ser subratllada

2. A més, cal afegir-hi l'allunyament del país: des dels 20 anys Cambouliu sempre visqué fora de la seva terra natal.

3. Aquesta localitat avui està integrada al municipi dels Banys d'Arles (en francès Amélie-les-Bains).

és el fet que va ser un dels cofundadors i el primer president (1869) de la *Société pour l'étude des langues romanes*, càrrec que a penes pogué exercir perquè morí el mateix any a Montpeller.

Estem, doncs, davant d'un estudiós interessat per les lletres clàssiques i les literatures romàniques meridionals, especialment sensible a les qüestions relacionades amb la llengua i la literatura del seu país d'origen, i que podem considerar, amb els també nord-catalans Francesc Jaubert de Paça i Josep Tastú, un dels primers investigadors del segle XIX que s'interessaren per la recerca sobre la literatura catalana antiga i el primer que hi dedicà un assaig on analitza i interpreta les seves principals característiques i períodes, des dels inicis fins a principis del XVIII, tot evitant la simple acumulació i descripció de materials. És cert, tanmateix, que Cambouliu encara concep la història de la literatura com la història de tots els textos cultes produïts en una determinada llengua (ja siguin obres literàries, traduccions o gèneres que avui no considerem literaris),⁴ que es resisteix a trencar amb la tradició literària heretada dels segles XVI i XVII⁵ i, fins i tot, que presenta encara algunes llacunes i errors d'interpretació,⁶ la majoria generals a l'època.

Amb tot, cal destacar que és el primer estudiós que subratlla la necessitat d'exhumar i editar tots els monuments de la literatura catalana antiga que es trobaven dispersos per les biblioteques d'Europa si es pretenia realitzar la història literària completa de Catalunya, així com de fer una lectura crítica de la majoria dels estu-

4. Vegeu, en aquest sentit, Rossich (1984: 34-35). Aquesta és la raó per la qual Cambouliu considerava, com tots els historiadors d'arrels il·lustrades, que l'absència de textos era el millor indicador de la decadència d'una literatura.

5. Milà i la seva escola van menystenir tota la producció barroca catalana per raons ideològiques, un fet que ha marcat tots els estudis literaris catalans posteriors, tal com assenyala Rossich (1984). Cambouliu, però, com tots els autors de les primeres històries de la literatura catalana que hem citat, encara valorava la producció de poetes dels segles XVI i XVII, com Pujol, Serafi i Garcia, perquè representaven la tradició literària catalana més pròpera que es recordava.

6. Per exemple, i entre altres, Llull era només un poeta, desconeix l'obra de Metge, nega la catalanitat del trobador Ramon Vidal de Besalú, modifica o deforma els noms d'alguns autors (diu, per exemple, que el nom de Bernat Hug de Rocabertí era Francesc i que el cognom de Pere Tomic era Tomiech) i no situa bé des del punt de vista cronològic alguns escriptors com Turmeda i Andreu Febrer.

dis sobre la literatura catalana més seguits i citats, tant a Europa com a Catalunya, en aquella època. Cambouliu, doncs, era ben conscient de les dificultats de l'empresa que pretenia realitzar i, a més, no volia repetir allò que altres estudis havien dit abans encertadament, raó per la qual sovint es remet a altres fonts —especialment Ticknor i Sismondi— quan així ho creu necessari.⁷

Per aquests motius, l'*Essai* no pretén ser una història aprofundida de la literatura catalana sinó bastir un «pla de treball» o «programa raonat de la matèria» que insisteixi especialment en aquells punts mal coneguts o mal interpretats fins llavors pels estudiosos. Així mateix, Cambouliu es proposa assolir dos altres objectius al seu llibre: demostrar, per una banda, que ni la llengua ni la literatura catalanes són un apèndix de la llengua i literatura provençals i donar a conèixer, per altra banda, l'originalitat, el caràcter i l'esperit particular de l'antiga literatura catalana. Examinarem, doncs, a continuació les principals aportacions de Cambouliu en els tres aspectes que acabem d'esmentar.

3.1 *La caracterització de la literatura catalana a l'Essai*

Tal com ja hem avançat, el primer dels objectius de Cambouliu, clarament explicat en la introducció de l'*Essai*, no és fer una història completa de la literatura catalana —tasca impossible de realitzar, segons el seu punt de vista, fins que no es coneguïn i s'editin tots els monuments literaris catalans dispersats per Europa— sinó traçar «une sorte de programme raisonné de la matière, en insistant plus particulièrement sur les points encore mal éclaircis ou passés sous silence par nos devanciers» (Cambouliu 1857: 6) que plasmarà fonamentalment en la primera proposta de periodització de la literatura

7. A banda dels dos autors citats, també esmenta historiadors i estudiosos de la literatura com Fauriel, Bouterweck, Torres i Amat, Ximeno, Villanueva, Bastero, Capmany, Mayans, Schimdt, Wolf, Bofarull (no sabem si Pròsper o Antoni), Puiggarí i Milà (concretament el *Romancerillo*). Cal destacar la desconexença de l'obra del rossellonès Jaubert de Paçà, que el precedí en la tasca d'historiar la literatura catalana, i el fet que només esmenti un altre nord-català (Pere Puiggarí). Vegeu Cambouliu (1857: 3).

catalana que es coneix. Abans, però, Cambouliu va considerar prioritari rebatre algunes afirmacions sobre la llengua i la literatura catalanes que havien estat difoses pels primers estudiosos de les literatures sud-europees i que, segons el seu parer, entorpien la consideració que es mereixia la nostra llengua i literatura. En síntesi, les falses idees⁸ que calia refutar eren les següents:

1. La consideració que la literatura catalana mai no havia tingut un esperit o caràcter nacional propi i s'havia limitat sempre a copiar la literatura dels seus veïns, primer dels provençals i després dels italians. Segons Cambouliu, aquest prejudici ocasionava, per exemple, que A. March fos considerat un simple imitador de Petrarca i els trobadors.
2. El conreu de la literatura trobadoresca a Catalunya havia fet creure erròniament a molts erudits que el català i l'occità eren la mateixa llengua, encara que reconeguessin que a partir del segle XIV la distància entre les dues llengües s'havia eixamplat. També creia necessari rebutjar l'afirmació segons la qual el català des de final del XV ja només era apte per a la vida quotidiana.
3. El desinterès i la manca d'exhumació dels clàssics catalans havien fet creure a molts erudits estrangers que l'aportació dels catalans a la literatura europea es limitava a tres o quatre cròniques històriques i algunes poesies eròtiques a l'estil provençal o italià.

Cambouliu invalidava aquests prejudicis des d'un bon coneixement de la literatura catalana antiga i un clar orgull nacional. En aquest sentit, rebutjava la primera afirmació dient que calia no confondre la influència d'altres literatures amb la manca de caràcter propi, ja que totes les literatures europees presentaven intercanvis enriquidors que les havien fet avançar sense perdre la seva idiosincràsia. Així mateix, en exagerar i fixar-se només en les influències rebudes per la literatura catalana, molts erudits no s'havien adonat

8. Cal dir també que aquests prejudicis constitueixen una excel·lent descripció de com es percebia la literatura catalana entre la majoria dels erudits europeus de l'època.

que March era el millor poeta que havia existit en llengua catalana. Pel que fa a la qüestió lingüística plantejada en la segona afirmació (a la qual Cambouliu dedicarà específicament un capítol que comentarem després amb més detall), l'erudit vallespirenc argumentava que l'adopció d'un determinat model lingüístic literari per part dels escriptors no implica que la llengua oral i pròpia d'un territori desaparegui o hagi de ser la mateixa. A més, es queixava que mentre els estudiosos confonien sistemàticament la llengua de la lírica i la llengua parlada en tractar la literatura medieval catalana, ningú no havia defensat, en canvi, que a Itàlia es deixés de parlar italià durant l'època en què els seus poetes seguien els models trobadorescos. Pel que fa a la decadència primerenca de la llengua catalana, l'erudit nord-català demostrava que fins al segle XVIII encara era habitual en els tribunals, assemblees i escoles. Respecte a la tercera i última afirmació, que, segons el nostre autor, només la ignorància podia explicar, Cambouliu hi contraposava una llista d'obres i autors catalans de totes les èpoques i gèneres diferents que podien trobar-se, més enllà de la bibliografia especialitzada, en diferents biblioteques.⁹

Un cop refutats els errors que acabem de comentar, Cambouliu es dedica de ple a l'objectiu inicial que hem avançat: perioditzar i caracteritzar la literatura catalana tot insistint en els autors o punts encara foscos. En aquest sentit, cal destacar una vegada més que el nostre autor és el primer erudit català que fa una proposta de periodització de la literatura catalana, que molt probablement Milà aprofità¹⁰ en els seus *Principios de literatura general y española* (1877) en elaborar la descripció de la nostra literatura. Així, segons l'erudit

9. A banda de les biblioteques de les tres capitals dels Països Catalans, Cambouliu diu que hi ha manuscrits en català a les de París (Biblioteca Imperial), Carpentràs, Oxford i Copenhaguen, entre d'altres. Tot i que no les devia haver visitat totes, demostra tenir un bon coneixement de la localització dels originals que cita, especialment de les obres dipositades a les biblioteques de Carpentràs i París.

10. En aquest sentit, és molt interessant contrastar la periodització de Milà que podem llegir a Molas (1984: 258-261) amb la que comentarem ben aviat. Per a una síntesi dels aspectes de l'*Essai* que influïren Milà, vegeu Jorba (1989: 170); en destaquem especialment el fet que l'exemple de Cambouliu va animar-lo a emprendre els estudis literaris catalans sense *complexos provincials* i que Milà considerés aquesta obra *lo primer Assaig de nostra literatura veritablement digne d'aquest nom*. (Milà 1910 [1857]: IV).

vallespirenc, la literatura catalana pròpiament dita es divideix en tres períodes amb unes característiques pròpies ben diferenciades. Abans de la primera època, però, Cambouliu reconeix que la producció dels poetes catalans anterior al segle XIII s'insereix plenament en la literatura dels trobadors en llengua occitana.¹¹

El primer període aniria des del segle XIII fins a la primera meitat del XIV. Jaume I hi és presentat, entre altres qualitats, com el dignificador de la llengua catalana, el primer protector de les nostres lletres i el veritable fundador de la literatura catalana amb les seves obres (el *Llibre dels feits* i *Lo llibre de la saviesa*). A banda dels altres cronistes, Cambouliu també destaca autors com Turmeda i Eiximenis (que defineix com a moralistes), considera poetes Lull,¹² Muntaner i Febrer, i comenta profusament diversos manuscrits en prosa que havia consultat a Carpentràs. La característica principal d'aquesta primera època és, segons el nostre autor, l'avançament de la prosa catalana respecte a la poesia,¹³ un fet que qualifica d'inusual en el panorama de les literatures europees romàniques, i que justifica pel pragmatisme dels catalans i la forta competència de la poesia trobadoresca, que encara era conreada a Catalunya.

El segon període, que Cambouliu caracteritza principalment a través de les influències rebudes per la poesia catalana, es clou a mitjan segle XV. Així, segons l'estudiós nord-català, durant aquesta època la poesia culta catalana surt de l'estat d'inferioritat en què es trobava al període anterior i esdevé l'avantguarda de les nostres lletres gràcies a la imitació de tres literatures estrangeres: la neo-provençal (és a dir, la poesia en occità promoguda pels Consistoris de Tolosa i Barcelona), la francesa i la italiana. Segons el seu punt de vista, a més, la influència de la primera va ser tan forta que fins i tot la poesia catalana de l'època que no seguia les preceptives ideològiques trobadoresques també en va ser afectada, tot i que només

11. Per aquesta raó, l'*Essai* inclou un apèndix final dedicat als trobadors catalans, on valora l'obra d'Alfons II, Guillem de Cabestany, Berenguer de Palol, Cerverí de Girona i Guillem de Berguedà.

12. Lull encara era mal conegut a l'època de Cambouliu. No serà fins a final del segle XIX i principi del XX, amb l'edició completa de les obres lul·lianes feta per Mateu Obrador, que aquest autor serà considerat el veritable fundador de la literatura catalana.

13. Que, a més, no considera encara de prou qualitat.

en l'aspecte lingüístic —entrada massiva de provençalismes— i la versificació. Així mateix, també subratlla la tasca de traductors com Rocabertí, Oliver o Febrer¹⁴ a l'hora d'adaptar i difondre els models lírics provinents de França i Itàlia.¹⁵ Pel que fa a la prosa, en destaca la continuïtat i vivacitat dels gèneres moralista i històric, dels quals cita com a exemples més notables les cròniques de Pere Tomic i Gabriel Turell.

El tercer i últim període s'iniciaria a la segona meitat del segle XV i és, segons Cambouliu, el zenit de la nostra literatura, tant pel que fa a la prosa com a la poesia. Amb tot, no deixa del tot clar quan cal donar per acabada aquesta època, ja que en alguns passatges sembla decantar-se per finalitzar-la en consolidar-se la unió política amb Castella i l'inici de la influència castellana,¹⁶ mentre que en d'altres allarga el període fins a la guerra de Successió, no sense alguns dubtes i contradiccions.¹⁷ Pel que fa a la poesia catalana del XV, i a diferèn-

14. Una mostra de la importància que Cambouliu atorga a aquests traductors és el fet que la segona edició de l'*Essai* (1858) inclou en un apèndix una edició (en català i francès) de la *Comèdia de la Glòria d'amor* de Rocabertí i un fragment de la traducció de Febrer al català de la *Divina comèdia*.

15. Una altra conseqüència destacada per Cambouliu d'aquest influx exterior és l'adopció del terme *llemosí* per al català, un aspecte que comentarem més endavant.

16. Així, en presentar la periodització de la literatura catalana a la introducció de l'*Essai*, Cambouliu (1857: 7) diu que la tercera etapa de la literatura catalana va ser molt curta perquè a partir de la unió amb Castella «institutions, mœurs, langue, littérature, tout s'altère, tout décline et Catalogne». Més explícitament, en acabar de descriure el segon període afirma que, després de 1450, «cinquante ans à peine s'écoulent, et déjà elle a à lutter contre l'influence de la Castille [...], les meilleurs esprits abandonnent la langue catalane et portent à sa rivale le tribut de leur talent et de leurs veilles» Cambouliu (1857: 47). Per aquesta raó, creiem necessari matisar les afirmacions de Rossich (1984: 40) sobre el final de la tercera època proposada per Cambouliu.

17. En aquest sentit, és simptomàtic que, després de relativitzar la decadència de la llengua i la literatura catalanes en iniciar-se el Cinc-cents i abans de presentar els poetes barrocs, Cambouliu (1857: 54) digui que «[p]ressés de toutes parts, sa ruine [de la literatura catalana] est inévitable et prochaine; mais comme l'esprit national, elle lutte énergiquement jusqu'à la dernière extrémité, et ses derniers efforts ne sont pas indignes de notre attention». Així mateix, també reconeix que la decadència ja era completa a València després de les Germanies i que determinats gèneres, com ara la història, la filosofia, la teologia i el dret, ja entren en declivi a Catalunya després del segle XV, malgrat algunes il·lustres

cia de les dues èpoques anteriors, l'estudiós vallespirenc es limita a remetre el lector a l'obra de Ticknor i Sismondi, i a fer-ne algunes matisacions. Pel que fa a la prosa, Cambouliu subratlla la rellevància d'un nou gènere inèdit fins llavors: la novel·la de cavalleries, de la qual el nostre autor valora especialment el to realista que pren en la literatura catalana. A més, destaca que el *Tirant lo Blanc* és una obra que aporta un progrés a les nostres lletres equivalent al que representa Boccaccio per a la prosa italiana.

Tot seguit se centra a avaluar l'impacte de la influència castellana en la nostra literatura a partir de final del segle XV. Tot i que arriba a la conclusió que la decadència de les lletres catalanes no va ser tan general ni tan ràpida com creuen diversos autors i que en alguns aspectes i gèneres cal esperar al XVIII, reconeix que la literatura del XVI i XVII estava cada cop més amenaçada per la influència castellana i en un clar procés de declivi. Com a exemples d'aquests darrers segles, destaca la producció dels qui qualifica de darrer alè gloriós de les lletres catalanes: els poetes Pujol, Serafi i Garcia, i els cronistes Bosch i Pujades. Cambouliu finalitza la seva periodització de la literatura catalana amb una reflexió sobre l'estranyesa que li produeix el fet que un país i una literatura en plena esplendor decaiguin tan ràpidament i profunda en poc temps. Tot i que conclou que només la providència en sap la resposta, confessa que l'absorció espiritual i material de Catalunya per part de la cultura i la nació castellanen «ne nous paraît pas une compensation suffisante».¹⁸

Malgrat totes les imperfeccions de la periodització que acabem de comentar, cal reconèixer que en línies generals no és tan llunyana de les proposades durant la segona meitat del XIX¹⁹ i, sobretot, que l'erudit de Palaldà era ben conscient que es tractava d'un primer esbós que calia anar millorant. Mes enllà d'això, però, considerem que cal valorar com es mereix el fet que Cambouliu fos el primer estudiós que s'adonés de la importància que tenia una classificació i caracterització de les principals èpoques de la literatura catalana a

excepcions (vegeu Cambouliu [1857: 55]). Cal dir que Milà i Rubió i Lluch també tingueren dubtes sobre l'època literària on calia incloure la literatura catalana del segle XVI (vegeu Molas 1984: 260-265).

18. Vegeu Cambouliu (1857: 56).

19. Vegeu Molas (1984).

fi d'impulsar les investigacions sobre les nostres lletres i equiparar la literatura en llengua catalana amb les altres europees, que ja comptaven amb sistematitzacions semblants. Això explicaria també els seus esforços per definir les característiques principals de cada una de les èpoques que hem comentat, la voluntat de distingir l'evolució de cadascun dels gèneres literaris, i les freqüents comparacions i relacions que estableix entre la producció literària medieval catalana i la dels països romànics veïns.

3.2 *El caràcter de la literatura catalana segons Cambouliu*

Com hem avançat, demostrar el caràcter i l'esperit particular de l'antiga literatura catalana és un altre dels objectius de Cambouliu a l'*Essai*. En aquest sentit, el nostre autor deixa ben clar des del principi que l'originalitat de les nostres lletres rau en dues qualitats que són presents al llarg de tots els períodes comentats, i que sovint contrasta amb el caràcter de la nació i literatura castellan²⁰ a fi de distingir-lo clarament del català. Es tractaria, en primer lloc, del gust pel realisme i l'esperit pràctic que comporta un rebuig de l'exageració i l'idealisme, unes característiques que, segons Cambouliu, situaven el caràcter català i el castellà en extrems oposats. En segon lloc, l'erudit nord-català destaca el profund amor propi dels catalans —acompanyat d'audàcia i tenacitat quan era necessari— que mai no degenera en supèrbia, el qual neix, a diferència de la *pureza de sang* castellana, d'un arrelat sentit de la dignitat i els drets de les persones, tal com il·lustra, segons el seu parer, la història de Catalunya.

Aquest caràcter explicaria, segons Cambouliu, que la ficció sigui escassa en la literatura catalana i que sempre es trobi sotmesa a les lleis de la versemblança, així com la importància que hi tenen els gèneres literaris amb finalitats pràctiques fonamentats en l'observació de la vida real i el bon sentit com, per exemple, les cròniques històriques, la literatura moral i les obres de tipus didàctic. Segons les seves paraules, doncs, «ce ne pas point par l'éclat, la pompe, l'abon-

20. En alguns casos, fins i tot, també amb l'italià, que considera força equivalent al castellà.

dance qu'elles [la llengua i literatura catalanes] se distinguent mais par la justesse, la netteté, la mesure». ²¹

Un cop definit el caràcter propi de la nostra literatura, inseparable, com hem vist de la idiosincràsia dels catalans, Cambouliu (1857: 6) arriba a una conclusió sobre les lletres catalanes que, segons el nostre parer, val la pena subratllar. Ens referim a l'afirmació segons la qual «la Catalogne semble avoir conservé quelque chose de la sagesse et la sobriété de l'esprit antique». Cal assenyalar que Badia (1984: 16) també detecta aquesta idea des dels orígens de la Renaixença en diversos erudits vuitcentistes que es dedicaren a l'estudi de la nostra literatura, inclosos Milà i Rubió i Lluch. Segons aquesta autora, es tracta d'un desig que és alhora una «garantia de qualitat cultural i [...] funciona com a tret racial», el qual anava lligat a un projecte, més o menys ideal, d'una Catalunya amb personalitat pròpia. Més enllà del vincle establert entre el caràcter de la literatura catalana i l'esperit antic, voldríem remarcar que la dignificació sense reserves de la catalanitat és un tret ben present a tot l'*Essai* de Cambouliu que sobta trobar en un erudit francès del segle XIX, especialment si el comparem amb un altre coetani seu com Jaubert de Paçà ²² o alguns dels prohoms de la Renaixença principatina, ben establerts i integrats en l'*statu quo* de l'època.

3.3 La llengua catalana segons Cambouliu

Com ja hem assenyalat, el tercer objectiu de Cambouliu és demostrar la singularitat de la llengua i la literatura catalanes i rebutjar qualsevol supeditació amb Occitània. Pel que fa a aquest tema, la part més interessant de l'*Essai* és el capítol dedicat a la història de la llengua catalana que precedeix els tres períodes literaris que hem comentat, un apartat que, al nostre entendre, és d'una gran modernitat si tenim en compte que el llemosinisme havia estat predominant fins a aquella època en tots els estudis dedicats a la nostra literatura, així com en bona part de la intel·lectualitat, tant catalana com

21. Vegeu Cambouliu (1857: 5).

22. Pel que fa a la ideologia sobre la llengua i la cultura catalanes present a l'obra de Jaubert, vegeu Prat i Vila (2000: 33-36).

europèa. Aquesta part de l'*Essai*, precisament, també és important perquè va modificar en gran part el punt de vista sobre la naturalesa del català que Milà havia mantingut fins llavors,²³ coincidint amb les tesis llemosinistes. En síntesi,²⁴ les idees lingüístiques defensades per Cambouliu eren les següents:

1. El català va néixer al mateix temps que les altres llengües romàniques i, com aquestes, és el resultat directe de l'evolució «du mélange des idiomes barbares avec le latin corrompu» (Cambouliu 1857: 11).
2. El provençal usat pels trobadors fou una llengua literària artificiosa arreu on s'utilitzava que mai no coincidí amb la que parlava la població, ni a Catalunya ni a l'Occitània medievals. Així mateix, afirmava que el fons originari d'aquest model lingüístic devia provenir segurament del dialecte llemosí, però que un cop difós es transformà tan ràpidament per les aportacions dels trobadors que aviat ningú no en pogué reclamar la paternitat.²⁵
3. L'origen històric de l'aplicació del terme *llemosí* al català medieval s'explica per l'admiració que els poetes catalans antics sentien pels tractats poètics de Ramon Vidal de Besalú i Guilhem Molinièr, autors que proposaven basar la preceptiva lingüística trobadoresca en el dialecte de Llemotges.

Cal reconèixer, pel que fa a la primera idea, que Cambouliu no va convèncer Milà. En primer lloc, perquè l'erudit vilafranquí sempre va creure que el català havia nascut formant part del tronc occitànic i, en segon lloc, perquè, encertadament, era força crític amb les teo-

23. Pel que fa a l'evolució ideològica de Milà respecte al llemosinisme, vegeu Bernat (2006).

24. Cambouliu també va aprofitar el capítol esmentat per matisar algunes de les afirmacions que Raynouard havia fet sobre el català antic i rebutjar les teories de Bastero (tot i que no n'esmenta el nom).

25. «Donc la langue des troubadours n'était pas même le dialecte du classique limousin. Il est probable que cette contrée en avait fourni le fond, plutôt que les Narbonnais, [...] mais ce fons, une fois donné, se transforma rapidement entre les mains des troubadours. [...] ce singulier édifice qui était l'oeuvre des tous, et dont personne ne pouvait réclamer la propriété». (Cambouliu 1857: 9-10)

ries que igualaven el pes del llatí i els idiomes *bàrbars* en la formació de les llengües romàniques.²⁶ Pel que fa a la segona, Milà hi manifestà algunes reticències, ja que trencava amb un dels preceptes que fins llavors havien professat molts estudiosos de la poesia trobadoresca: la identitat fonamental entre la llengua literària dels trobadors i l'occità medieval parlat, aspecte en el qual sempre cregué.²⁷ Amb tot, Milà reconeixia que Cambouliu tenia raó quan afirmava que la *koïnè* trobadoresca mai no fou la llengua de la població del Principat:

En Cambouliu fixa la seva atenció en la llengua catalana, distingint-la ab encert del llenguatge clàssich dels trovadors. Qu'aquest, encare que usat per els mes célebres poetes de la primera época, era distint de la parla usual després d'haver-ho demostrat possible per lo qu'esdevenia a Italia, ho prova ab varies rahons de pes y ab l'indicació d'algunes formes especials del català que, [...], tirava a l'escursament o supressió de lletres més que no pas la llengua poética. Qu'aquesta fos convencional y literaria y que'l fons fos degut al país llemosí, ja ens sembla mes disputable (Milà 1910 [1857]: VII).

En canvi, la tercera idea és, tal com ja hem avançat, la que impactà més fortament en Milà, perquè a partir de 1857 ja no usarà mai més el terme *llemosí* en referir-se al català (ja fos antic o modern), criticarà públicament els qui encara l'empraven²⁸ i únicament el farà servir com a sinònim d'occità o provençal. És evident, doncs, que el (re)descobriment per part de Cambouliu de l'origen de l'aplicació del terme *llemosí* al català i de la diglòssia literària que visqué Catalunya durant l'època dels trobadors modificà considerablement el pensament lingüístic de Milà, fins al punt que el 1861 acabà abandonant també la idea que la unitat lingüística catalanoccitana s'hagués mantingut més enllà del segle XIII. Cal dir, però, que, a pesar de fer seves algunes de les idees de

26. «Creemos, pues, innecesaria la hipótesis generalmente aceptada de la mezcla del vocabulario latino con la sintaxis germánica». Milà (1861: 15).

27. Alguns anys més tard, Milà encara afirmava que «es de creer que todos sus usos [de la llengua dels trobadors] estaban fundados en el habla común» (Milà 1861: 23).

28. Un exemple significatiu del nou punt de vista de Milà sobre el nom de la llengua és aquesta afirmació: «I si no's vol dir catalana no's diga de cap manera llemosina, sino catalano-valentino-baleárica» (Milà 1874: 168). Per a més informació, vegeu Bernat (2006: 7-8).

Cambouliu, Milà pràcticament no el tornà a citar mai més, tal com es pot comprovar a les dues obres més importants en què parla sobre la relació històrica entre català i occità: *De los trovadores en España* (1861) i la *Ressenya històrica y crítica dels antics poetes catalans* (1865).²⁹

És clar, doncs, que Cambouliu tingué un paper molt important en la superació del llemosinisme a Catalunya,³⁰ ja que influí en la persona que ha estat unànimement considerada el veritable *maître à penser* de la incipient Renaixença. Així mateix, no podem deixar de banda que també caldria estudiar la influència de Cambouliu en els altres prohoms de la Renaixença, aspecte al qual ara no ens podem dedicar. En aquest sentit, només apuntarem que Antoni de Bofarull cita el nostre erudit en un dels documents³¹ en què es desmarcava públicament del llemosinisme. Així mateix, cal dir que l'*Essai* de Cambouliu degué tenir un cert èxit, car se'n féu una segona edició ampliada l'any 1858³² i una traducció al català el 1910.³³

4. Consideracions finals

Arribats fins aquí, i després del que acabem d'exposar, és clar que no hauríem de continuar considerant l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane* de Cambouliu una simple provatura imperfecta d'aproximació a la història de la literatura catalana. En aquest sentit, creiem haver demostrat que el treball de l'erudit vallespirenc no solament es distancia en molts aspectes de les obres que el precediren, tant pel que fa a la metodologia com per la intenció amb què s'apropa a la nostra literatura, sinó que constitueix una baula importantíssima

29. Vegeu Milà (1861: 22) i (1865: 7-8). De fet, en aquesta última obra Milà sintetitza les idees que ja havia exposat el 1861. Per a més informació, vegeu Bernat (2006).

30. Per a més informació sobre aquest procés, vegeu Bernat (2009).

31. Es tracta de la conferència «La lengua catalana considerada históricamente», pronunciada en 1857, on entre altres coses defensava, tal com deia Cambouliu, que català i occità havien nascut com a llengües romàniques independents (vegeu Ginebra 1989: 153).

32. Amb tot, l'únic canvi d'aquesta segona edició respecte a la primera és l'addició d'alguns exemples més de composicions catalanes del segle XIV.

33. Inclosa dins Milà (1910).

en el procés de modernització dels estudis sobre literatura catalana. Així mateix, cal valorar l'impacte de Cambouliu en Milà, sobretot perquè van fer possible que l'estudiós de Vilafranca abandonés definitivament qualsevol temptació de fondre les lletres occitanes amb les catalanes i, en conseqüència, que emprengués sense complexos els treballs que avui considerem unànimement la base de la filologia catalana moderna.

Finalment, creiem que, més enllà de les característiques i la influència del pensament de Cambouliu, cal reivindicar la seva obra en la història de la filologia catalana i continuar estudiant la petjada que va deixar en la Catalunya del segle XIX, tant en l'aspecte lingüístic com literari. Només així podrem entendre una mica més l'eclosió d'un moviment tan decisiu en la història contemporània de la llengua i la cultura catalanes com és la Renaixença.

Bibliografia citada

- BADIA, Lola (1984). «La literatura catalana medieval vista per alguns estudiosos vuitcentistes». Dins: *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (1984). Volum II*. Barcelona: Curial, p. 9-16.
- BERNAT, Francesc (2006). «La singularització de les llengües en els inicis de la lingüística: el cas català». Dins: *Actes del VII Congrés de Lingüística General*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- BERNAT, Francesc (2009). «Francesc Cambouliu i la fi del llemosinisme a la fi del s. XIX». Dins: *Les relacions occitano-catalanes al llindar del segle XXI*. Péronnas: Éditions de la Tour Gile, p. 141-149.
- CAMBOULIU, François R. (1857). *Essai sur l'histoire de la littérature catalane*. Paris: Librairie Durand.
- GINEBRA, Jordi (1988). «Renaixença catalana i llengua occitana. A propòsit d'Antoni de Bofarull». Dins: *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Tolosa de Llenguadoc (1988). Volum I*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 141-158.
- JORBA, Manuel (1986). «Crítica i erudició: Milà i la seva escola». Dins: *Història de la literatura catalana. Volum VII*. Barcelona: Ariel, p. 437-457.

- JORBA, Manuel (1989). *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*. Barcelona: Curial.
- MASSOT, Josep (1979). «Catalanística». Dins: *Diccionari de la literatura catalana* (J. Molas i J. Massot dir.). Barcelona: Edicions 62, p. 148-150.
- MILÀ, Manuel (1910 [1857]). «Ensayo sobre la literatura Catalana por F. R. Cambouliu». Reeditat en català com a pròleg de *Historia de la literatura catalana antiga*. Barcelona: Imprenta Literaria de N'Arthur Suárez.
- MILÀ, Manuel (1861). *De los trovadores en España*. Reeditat el 1966 a cura de C. Martínez i F. R. Manrique. Barcelona: C.S.I.C.
- MILÀ, Manuel (1865). *Ressenya històrica y crítica dels antics poetes catalans*. Reeditat a Milà (1910).
- MOLAS, Joaquim (1984). «Sobre la periodització en les històries generals de la literatura catalana». Dins: *Symposium in honorem prof. M. de Riquer*. Barcelona: Quaderns Crema: Universitat de Barcelona, p. 257-273.
- PRAT, Enric; VILA, Pep (2000). *Francesc Jaubert de Paçà. «Recherches historiques sur la langue catalane» (1824)*. Canet de Rosselló: Ed. Trabucaire.
- ROSSICH, Albert (1984). «Decadència i Renaixença: una visió programàtica de la literatura catalana». Dins: *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (1984), Volum II*. Barcelona: Curial, p. 33-50.
- THIESSE, Anne-Marie (1999). *La création des identités nationales*. París: Editions du Seuil.